

**ГЛУХІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

ВІСНИК

**ГЛУХІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

СЕРІЯ: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 13

Глухів – 2009

ББК 74.58

В - 53

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 13 – Глухів: ГДПУ, 2009. – 272 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання молоді в навчальних закладах.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

Редакційна колегія:

Головний редактор: кандидат педагогічних наук, професор Курок Олександр Іванович.

Заступник: кандидат педагогічних наук, доцент Зінченко Володимир Павлович.

Секретар: кандидат педагогічних наук, доцент Каліш Валентина Антонівна.

Члени редколегії:

Артемова Любов Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор (Київський міжнародний університет);

Васін Юрій Григорович - кандидат педагогічних наук, професор (Глухівський ДПУ імені Олександра Довженка);

Вашуленко Микола Самійлович - дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор (Глухівський ДПУ імені Олександра Довженка);

Вільчковський Едуард Станіславович – доктор педагогічних наук, професор (Глухівський ДПУ імені Олександра Довженка);

Волошина Ніла Йосипівна – член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор (Інститут педагогіки АПН України);

Давиденко Галина Йосипівна – доктор педагогічних наук, професор (Глухівський ДПУ імені Олександра Довженка);

Загородня Людмила Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент (Глухівський ДПУ імені Олександра Довженка);

Зайцева Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент (Глухівський ДПУ імені Олександра Довженка);

Ковальчук Галина Василівна – кандидат педагогічних наук, професор (Глухівський ДПУ імені Олександра Довженка);

Курок Віра Панасівна – кандидат педагогічних наук, доцент (Глухівський ДПУ імені Олександра Довженка);

Семенов Олена Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор (Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України);

Сидоренко Віктор Костянтинович – член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор (НПУ ім. М.П.Драгоманова);

Собко Валентина Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент (Глухівський ДПУ імені Олександра Довженка).

Кузнецова Галина Петрівна - кандидат педагогічних наук (Глухівський ДПУ імені Олександра Довженка).

Затверджено Вченою Радою Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол №7 від 29 січня 2009 р.).

Затверджено ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України від 30 червня 2004 р. №3 – 05/7).

Адреса редакції: Глухівський державний педагогічний університет, вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська область, 41400

ISBN 966-376-058-3

© Глухівський державний педагогічний університет

- дібрати систему вправ для формування практичних умінь і навичок з теми „Граматичні категорії іменника”;
- запропонувати комплексні завдання до лексичних вправ на основі текстів (тексти додаються);
- дібрати дидактичний матеріал до практичного заняття на тему „Принципи української орфографії” з урахуванням соціокультурного змістового компонента мовної освіти;
- розробити тести для підсумкового контролю змістового модуля „Фонетика і фонологія”;
- дібрати завдання до студентської олімпіади із сучасної української літературної мови для студентів-філологів (I– III курси).

Пропоновані завдання мають професійну спрямованість і передусім готують магістрантів до самостійної діяльності під час педагогічної практики

Завершальним етапом практики є оформлення студентами необхідної документації, аналіз власної діяльності, звіт про виконання індивідуального плану на засіданні кафедри.

Підсумовуючи, зазначимо, що в цій публікації викладено лише основні аспекти організації і проведення магістерської практики. Досвід же окреслює нові її завдання, а мета і зміст потребують уточнення і подальшого вдосконалення. Проте переконані, що саме практика має забезпечити успішне формування особистості викладача лінгвістичних дисциплін і, найголовніше, визначить професійну придатність молодого педагога до навчання студентства.

Література

1. Болонський процес у фактах і документах / Упорядники Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. – Київ – Тернопіль: Видавництво ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2003.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., 2003.
3. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальна програма. – Київ–Тернопіль: Видавництво ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2004.
4. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник /За ред. В.Г.Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004.
5. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття). – К., 1994.
6. Концепція педагогічної освіти. – К., 1998.
7. Цільова комплексна програма „Вчитель”. – К., 1997.

Резюме

В статті розкриваються деякі аспекти професійної підготовки магістрів педагогічного образования, в частности определяются цели, задачи и содержание педагогической практики как важнейшей составной становления преподавателя лингвистических дисциплин в высшей школе.

Ключевые слова: магистр, педагогическая практика, преподаватель лингвистических курсов, лингвистические и лингвометодические умения и навыки, лингвометодика высшей школы.

Summary

Some aspects of the professional training of the masters of pedagogical education are discovered in the article. In particular the purpose, tasks and contents of the pedagogical practice as important compound of the becoming of the teacher's person of linguistic disciplines in a higher educational institution is defined.

Key words: the master, the master's pedagogical practice, linguistic and lingomethodic skills, lingomethodic of the higher school.

УДК 378.01+4Укр

Ж.Д. Горіна

МОВЛЕННЄВИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СЛОВЕСНИКА

У статті запропоновано лінгводидактичну інтерпретацію типів мовленнєвих портретів мовної особистості студента філологічного фаху. В основу класифікації було покладено основні положення загальної теорії мовленнєвих жанрів, концепції типів мовленнєвої культури, урахування комунікативних стратегій і тактик мовленнєвої взаємодії.

Ключові слова: мовна особистість, мовленнєвий портрет, стратегії і тактики мовленнєвої поведінки, типи мовленнєвої культури.

Як відомо, теорія особистості у класичній психології зосереджена переважно на дослідженні двох аспектів: поясненні та прогнозуванні людської поведінки, в т.ч. і мовленнєвої (П.І. Зінченко, О.М. Леонтьєв). Її доказовість полягає в тому, що ця теорія пропонує схему, яка дозволяє у сконденсованому вигляді тлумачити поведінку людини як певним чином організовану. До того ж, на нашу думку, пояснювальна сила цієї теорії зростає якраз при аналізі великої кількості фактів і спостережень, пов'язаних з мовленнєвотворчою поведінкою людини в тій чи іншій ситуації. Певні успіхи щодо створення типології особистостей наявні в царині психології спілкування (Л.С. Виготський, А.Б. Добрович, О.О. Леонтьєв, К.-Г. Юнг). Поняття «мовленнєвий портрет» не є новим і для лінгвістики, де зокрема запропоновано опис типології мовних особистостей з урахуванням дистинктивних ознак усного чи писемного дискурсу (Г.І. Богін, В.І. Карасик, Ю.М. Караулов, К.Ф. Сєдов, О.М. Шахнарович).

Антропоцентрична орієнтація сучасної лінгводидактики визначила її зацікавленість феноменом «мовна особистість» і змінила акценти в розгляді носія рідної мови як унікального об'єкта вивчення, водночас у реаліях навчального процесу це виявилось нелегкою справою, адже індивідуальне завжди діалектично пов'язане з колективним, соціальним. «Претендуючи на мовну винятковість, люди у схожих комунікативних ситуаціях часто поводяться різоче однаково. Це пов'язано і з тим, що мовці в кожен момент своєї мовленнєвої біографії демонструють особливості групової мовленнєвої поведінки. Носій мови ніби фокусує в собі риси «колективних мовних особистостей» [7, 86]. Ця теза відомого російського вченого К.Ф. Сєдова стала ключовою в започаткованій нами науковій розвідці, присвяченій *актуальній* проблемі створення типології мовних особистостей відповідно до стратегій і тактик жанрової мовленнєвої поведінки. *Метою* наукового аналізу є з'ясування панівного типу мовленнєвої культури студентів філологічного фаху, а *завданням* – спроба створення мовленнєвого портрету студента-словесника, який визначається унікальною комбінацією соціально-психологічних і мовленнєвих характеристик.

Експериментальне дослідження проходилося в два етапи. На першому, підготовчому, етапі нами була використана адаптована методика доповнення поданих речень з двох функціональних стилів – розмовно-побутового та наукового. З огляду на профільні фахові дисципліни респондентів слова в реченнях наукового стилю були пов'язані із лінгвістичною термінологією. Зміст методики полягав у такому: у реченнях (усього 16) пропускається слово, яке потрібно відновити за змістом (*напр., Мова... єдністю, взаємозв'язком і взаємозалежністю всіх одиниць, що входять до її складу; Мені б дуже хотілося..., як ростуть дерева, що посадили ми весною*). Результати аналізу виявилися цілком очікуваними: студенти досить легко відновлювали речення, в яких були пропущені слова загального вжитку (1 курс – 84%, 5 курс – 96%). Значно нижчими були результати на пропуск слів наукового стилю (1 курс – 12%, 5 курс – 56%). Додамо, що серед п'ятикурсників спостерігався креативний підхід до виконання завдання: вони добирали по декілька слів до пропусків, близьких за значенням, намагаючись надати реченню різних семантичних відтінків.

Наступний етап дослідження був скерований на аналіз панівного типу мовленнєвої культури обстежуваних респондентів, на підставі якого передбачалося визначити типи мовленнєвих портретів мовної особистості майбутнього словесника відповідно до стратегій і тактик внутрішньожанрової мовленнєвої поведінки. Обстеження проводилось із використанням «закритого» мікрофонного запису у формальній і неформальній сферах комунікації. Попередньо зауважимо, що запропоновані нами мовленнєві портрети не претендують на вичерпні характеристики, а становлять лише найбільш показові узагальнювальні риси мовленнєвої поведінки студентів філологічного фаху. Водночас наявність спільності комунікативних ознак ідіостилу означених носіїв мови аж ніяк не виключає існування відмінностей у мовленнєвих портретах кожного окремого індивіда, оскільки, як відомо, мовленнєва біографія мовної особистості є унікальною та індивідуальною, що зумовлено чинниками соціолінгвістичного й соціально-психологічного характеру.

Отже, на підставі основних положень загальної теорії мовленнєвих жанрів, концепції типів мовленнєвої культури, з урахуванням комунікативних стратегій і тактик мовленнєвої поведінки нами була здійснена спроба класифікувати мовну особистість студента-словесника за такими типами мовленнєвих портретів, як інвективний, раціонально-евристичний, куртуазний. Розглянемо кожен з них більш докладно.

Розгляд особливостей мовленнєвої поведінки представників першого типу, *інвективного*, свідчить про те, що в переважній більшості це студенти, які швидко пристосовуються до різних комунікативних умов; їхня психологічна мобільність і пластичність у використанні різних

мовленнєвих формул згідно зі сферою спілкування (офіційна – лекція, семінарське заняття, захист курсового проекту, усний виступ на студентській конференції тощо, чи неофіційна – будь-яке неформальне повсякденне спілкування) дозволяють швидко знаходити спільну мову як зі студентами різних академгруп, так і з викладачами факультету. Найчастіше наділені соціальною роллю старости чи, так би мовити, активісти, неформальні лідери. Загалом мовлення підпорядковане ортологічним нормам української мови, доволі чітко диференційовано усну і писемну форму, щоправда, переважно у сфері наукового або ділового стилю. Водночас показовою особливістю мовленнєвої поведінки інвективного типу можна вважати тяжіння до просторіччя, елементи якого використовуються або для підсилення експресивності мовлення, як правило, експресиви з негативним значенням: (*Иди ти // задовбала своїм скеглінням // Иди тепер сама розгрібай / мені потрібна стипендія*), або для створення ефекту словесної гри. У другому випадку ігровий ефект досягається шляхом свідомого порушення рольових стереотипів і стильових норм, тобто йдеться про намагання таких студентів обрати нетипову мовленнєву манеру оповіді, одягнути невластиву «мовну маску». Особливої уваги заслуговує їх ставлення до табуєваних мовних одиниць. Слід відзначити, що в ситуаціях буденного спілкування поряд із просторічними експресивами активно використовуються лихослів'я, обсценна лексика, яка домінує під час сварок з однолітками (про контрольну: *Капець (матюки) / вона (викладач) ж нас не попередила // Ну і що тепер робити // хтось щось готував //: про затримку стипендії: Звичайно / повидавали по тисячі гривень пенсіонерам / і тепер до інфляції недалеко / що вже казати про ціни (матюки) //*). Міське молодіжно-жаргонне середовище, позначившись на формуванні мовної особистості інвективного типу, здійснило істотний вплив на стереотипізацію їх дискурсивної поведінки щодо вибору стратегій у комунікативному конфлікті. Тут яскравими особливостями комунікативної поведінки стають: дещо знижена семіотичність, прямолінійність в оцінках, комунікативна самовпевненість, які іноді втілюються в умисне згрубілі форми, надмірний сарказм, зокрема, коли комунікативним партнером виступає близька людина (у коридорі перед дзеркалом: *Та гарна / гарна // Скільки вже можна на себе / красуню / дивитися // Ти наче на побачення зібралася // В нас ще ж третя пара англійської //*).

У своєму інформативному спілкуванні такі студенти демонструють доволі високий рівень прагматизованості дискурсу, інакше кажучи, оповідь фактично завжди є зорієнтованою на співрозмовника. Однак такий інформативний дискурс часто відхиляється від норм текстовості, напр., респонденти нерідко відходили від початкової теми, закінчуючи або навіть не закінчуючи її: (*Уявляси / вчора друкувала на комп'ютері свою курсову / і раптом / бах / вимкнули світло / а я на дискету не записала // До речі / цю дискету / забула моя родичка / та / пам'ятаєш я про неї тобі розповідала //*). Іноді дискурс побудований таким чином, ніби слухач знайомий із ситуацією, тобто чуже висловлення передається за допомогою прямої мови (*Викладачка дає один-єдиний ксерокс на всю групу / а вона вже виперлась / і каже // Я зроблю // А я їй / у нас є староста / хай і робить // Вона така надута сіла // Ну і хай / не те ще заспіває //*).

Звичайно, у жанрових уподобаннях вони надають перевагу конфліктним мовленнєвим жанрам (чвари, з'ясування міжособистісних стосунків, обговорення пліток), а отже, типовими тактиками виступають обвинувачення, докори, уїдливість, інвектива, злослів'я тощо. Парадоксальною, з першого погляду, рисою інвективної мовної особистості є також і схильність сприймати як конфліктних своїх комунікативних партнерів, звідси готовність інтерпретувати іллокуцію співрозмовника як наперед негативну (*Мені одна сволота говорила //*), навіть, якщо такої інтенції в мовця не було. В екстремальних, стресових ситуаціях залюбки провокує комунікативний конфлікт, удаючись до прямої вербальної агресії (*Цікаво / а як же ти знайшла цей матеріал // Скачала / як дебіл / з Інтернету //; Ти ж казала / що будеш готувати перше питання практичної // Якого ж чорта / ти доповнювала інших // (подруга у відповідь): Та не хвилюйся / все одно у всіх нормальні оцінки // (репліка першої) Ну / звичайно / ти ж у нас все знаєш //*).

Як бачимо, за рівнем комунікативної координації мовленнєвої поведінки можна говорити про досить чітко виражену конфліктність, яка виявляється або у формі агресії, або в намаганнях маніпулювати (так звана прихована агресія), остання передається тактиками висміювання, демонстрацією образи, повчання, комунікативного саботажу тощо. Звично це простежуємо на таких специфічних проявах мовленнєвої поведінки: відповісти запитанням на запитання, поставити запитання й або, не чекаючи відповіді, самому відповісти, або, не дослухавши до кінця, перервати співрозмовника та нав'язати іншу тему розмови. Прагнення підкреслити власну значущість, бачити в комунікативному партнері насамперед об'єкт самоствердження, нав'язування власних думок, особистого досвіду якнайкраще демонструють мовленнєві формули, що сконцентровані на власному «Я», фрази типу: «Я вважаю...», «Ти повинна...», «Я знаю, що треба...» і т. ін.

Якщо розглядати жанровий характер дискурсивної поведінки, то слід відзначити непогане володіння нормами нериторичного жанру, тобто здатністю до взаємодії в межах неофіційного непублічного спілкування – як інформативного (розповідь, просьба, запитання), так і фатичного (дружня розмова, балаканина). Щоправда, такий фатичний жанр, як «розмова по душах», зазнає значних обмежень у використанні, очевидно, через дещо прагматизований вибір близького за поглядами співрозмовника. Щодо стандартизованих мовленнєвих жанрів, риторичних, слід констатувати таку закономірність: непогане орієнтування в ситуаціях професійного офіційного чи напівофіційного спілкування (в аудиторії, на кафедрі, на зборах, у деканаті і т. ін.), але, попри непогану контактовстановлювальну властивість і легковажність, досить відчутними є прогалини у володінні риторичними жанрами фатичної взаємодії (напр., флірт, комплімент, анекдот, застілля).

Крім того, аналіз одержаного фактичного матеріалу дозволяє говорити також і про наявність у межах дискурсивної діяльності різних комунікативних стратегій, з-поміж яких чітко простежується суб'єктивно-аналітична (нарративна) стратегія з елементами скарги (одногрупникам – *Я вже й забула / що таке відпочинок // То конспект опрацювати / то Вергілія почитати / знов у бібліотеці // Потім ще приготувати вечерю / а ще й прибирання // Як білка в колесі // Хоча мені моє життя подобається //*), а також репрезентативна стратегія, що переважає у фатичному спілкуванні (про тварину – *Я ніколи не звертала увагу / а тут дивлюся / отакенна гуля //(показує) / і знаєш де вона була // Ось тут //(показує) / за вухом // Ми швидко її до ветлікарні//*).

Насамкінець, щодо характеру субкультури, яка складає активний цитатний фонд інвективного мовленнєвого портрета мовної особистості, то він цілком узгоджується із загальними рисами означеного типу, засвідчуючи таким чином мовні переваги й інтереси: фрази з анекдотів, теле- і радіоштампи, кінокомедії, цитування класичної, а особливо, постмодернової прози, віршованих текстів тощо.

Перейдемо до опису мовленнєвого портрета **раціонально-евристичної** мовної особистості майбутнього словесника.

За типом мовленнєвої культури таких студентів також можемо віднести до середньолітературного типу, але, порівняно з попереднім мовленнєвим портретом, у якому виразно простежувався розмовно-фамільярний субстрат, тут бачимо наближення до елітарного. У своїй мовленнєвій практиці в ситуаціях професійно-навчальної, офіційної чи напівофіційної комунікації стильовою домінантою мовленнєвої поведінки виступає мова публічна (усна форма наукового стилю). (Пояснення пропущеної лекції одногрупниці – *Дивись // спочатку починаємо аналізувати слово / за кількістю фонем // Фонем це / ну як сказати / за допомогою їх розрізняємо значення слів...//*). Проте, докладаючи незначних зусиль, здатні використати й інші стилі: публіцистичний (напр., замітка до факультетської стіннівки), офіційно-діловий (грамотно оформити заяву, доповідну чи пояснювальну записку) і навіть художній (невелике есе, нарис або оповідання).

Аналізуючи різновиди комунікативних стратегій, можемо дійти висновку про те, що такі студенти вдаються до використання різних видів, але й виразно простежується тенденція до диглосного використання мовних засобів залежно від ступеня усвідомлення потреби контролювати власне мовлення, що викликано зовнішніми факторами: офіційне / неофіційне, публічне / непублічне спілкування. Промовистим є той факт, що у випадках офіційного спілкування, де превалюють нарративні стратегії інформативного мовлення із залученням етикетних формул мовлення фатичного, вони ніби мимохіть «умикають» мовленнєву цензуру, контролюючи не лише власну мовленнєву поведінку та підкреслено дотримуючись усталених норм спілкування, але й усіяко закликають до цього друзів і знайомих (*А. – Завтра треба разОм сходити на кафедру / нам двом дали однакОві теми реферату // Б. (виправляє А.) – Не разОм / а рАзом / не однакОві, а однАкові*). До цього додамо, що відмітною особливістю мовної особистості раціонально-евристичного типу виступає її постійна та неухильна робота зі словниковою та довідниковою літературою щодо уточнення і засвоєння ортологічних норм української мови, знавцем і носієм яких вона намагається бути. Ця важлива комунікативна риса професійної діяльності майбутнього словесника, до речі, не властива попередньому, інвективному типові, який практично майже ніколи не ставить під сумнів правильність використовуваних мовленнєвих формул і мовних засобів з точки зору їх відповідності літературним нормам, не звертається до словників і довідників, бо вважає свій рівень володіння мовою цілком достатнім, переважно покладаючись на власну лінгвістичну інтуїцію.

У ситуаціях неофіційного непублічного дружнього спілкування, пов'язаних із послабленням внутрішнього контролю за формою вираження, можемо констатувати зміну загальної стратегії мовленнєвої поведінки: різке збільшення репрезентативно-іконічних стратегій у побудові дискурсу, де брак потрібних слів залюбки компенсується невербалікою або звукозображувальними засобами (*А.*

– Ну / як там твоя нова сусідка // Б. – Та нічого // Живемо / нещодавно боти купила / отакенні (жест рукою) // Тепер щоранку по кімнаті цок–цок–цок (імітує ходу) // Я їй // Дай виспатись / неділя // А вона (жест головою, імітує, як сусідка озиратється) // Ой–ой / Лежи я тихо / вже йду // І дверима гуп //). Причому передаючи мовлення іншого, обов'язково цитують автора, змінюючи інтонацію (Я її питаю / Ну ту / що принесла книжку // (підсилення інтонації) А вона мені / Ой / Танюша / я забула // (зміна інтонації на образливо–дратівливу) Це ж треба бути такою егоїсткою // Мабуть / хотіла сама в групі підготуватися / до інших немає діла //; Розповідь подрузі про запізнення на пару: Уявляси / я стою одна в дверях // А вона (викладач) мені // Знайдіть собі місця (інтонація змінюється на передражнювальну) Чи я повинна вам звільнити своє // Прикинь...//). Підкреслимо, що зафіксовані нами стилістично знижені й арготичні елементи (*препод, общага, прикид, крутий, укрлітка*), а також випадки просторічних експресивів (*шаритися, депресуха, втикати, задовбати*) використовуються у сфері інтимно–дружнього спілкування, тоді як у разі офіційної комунікації такі студенти фактично ніколи не виходять за межі нарративних стратегій дискурсивної поведінки, ретельно дотримуючись літературних норм. Табу на використання лихослів'я спрацьовує навіть в екстремально–стресових чи конфліктних ситуаціях. Очевидно, прояви грубості в міжособистісних стосунках у їхній свідомості стійко асоціюються із вербальною агресією, що передається матірними словами. Звідси в ситуаціях з елементами конфлікту, під час сварки чи сперечання замість прямої вербальної агресії з використанням лайливих слів, інквентиви, мовленнєвої погрози спостерігаємо сублімацію агресії за допомогою гумору, використання непрямих предикацій, іронічних ярликів тощо (*Ну звичайно / всі довкола дурні / а ти в нас найрозумніша //; – Постав це на місце // (у відповідь) Не постав / а поклади на місце // Ти це мала на увазі //*). Навіть у межах мовленнєвого жанру «розмова по душах» превалюють нарративні стратегії, зумовлені збільшенням мовленнєвого аналітизму й суб'єктивної модальності (*У п'ятницю пара з літературознавства // Це просто жах / суцільна філософія // Не знаю / але мій мозок просто відмовляється її розуміти // Парадокс / і всі наші теж не розуміють / а нічого не поробиш // Треба якось складати влітку //*).

Зміна прагматичних умов спілкування з неофіційних на офіційні різко впливає на характер їхньої мовленнєвої поведінки. Одразу ж такі студенти починають демонструвати нейтрально стриману тональність, причому до неї вдаються навіть і ті, що в умовах неофіційних були комунікативними лідерами. Знову ж домінують аналітичні стратегії інформативного спілкування, хоча відчутною є схильність до кооперації, яка яскраво простежується в тактиках співчуття, компліменту або неприхованого підтакування.

Характер цитатних уподобань субкультури мовної особистості раціонально–евристичного типу здебільшого відображає особливості, пов'язані з її літературними смаками (переважно зарубіжна та вітчизняна класика), влучні фрази з популярних анекдотів, кінокомедій, пісенних шлягерів, сентенції з телереклами (*А компот //; Тепер я так буду виглядати завжди//; Разом нас багато / нас не подолати //; Тихо / звезда в шоці //*) тощо.

Перейдемо до розгляду мовленнєвого портрета останньої з обраних нами для аналізу мовних особистостей студента–словесника – *куртуазної*. Відповідно до накресленої нами схеми опису типу мовленнєвої культури почнемо з того, що таких студентів з деякими пересторогами можна кваліфікувати як елітарну мовну особистість. Передусім відзначимо, що у своєму спілкуванні – офіційному і неофіційному – вони спираються виключно на літературні форми української мови, намагаються всіляким чином удосконалити свою ортологічну компетенцію. Важливо відзначити й те, що такі студенти однаково володіють основними стилями кодифікованого літературного мовлення: усною і писемною формами наукового стилю (виступ з доповіддю, написання наукової статті), публіцистичним стилем (невеликі оповідання, нариси, актуальне інтерв'ю, авторська рубрика в університетській газеті), усним і письмовим різновидами офіційно–ділового спілкування. Навіть у повсякденній комунікації їхня комунікативна поведінка зорієнтована на літературне розмовне мовлення, хоча і позбавлена властивих такому спілкуванню субстратів, чи то жаргонні чи книжні вкраплення.

Яскраво підкреслена куртуазність мовленнєвого портрета таких особистостей полягає у дещо перебільшеному тяжінні до етикетності й непрямих висловлювань у комунікативній поведінці як в умовах офіційного, так і неофіційного спілкування, напр., у неформальній бесіді з одногрупниками (*втручаючись у розмову двох однокурсниць: Вибачте / що перебуваю / але Наталя Михайлівна просила терміново зайти в деканат //*). Мовленнєві висловлювання таких студентів рясніють етикетними формулами ввічливості (*типу: Вибачте, будь ласка; Якщо вам не складно, то ...; Це, напевно, буде незручно; Чи я вам не заважаю*), що на підсвідомому рівні провокує на обирання кооперативних способів комунікації. Додамо, що, на нашу думку, поява таких індивідуально–

особистісних характеристик мовленнєвого портрета пов'язана із так званою психологічною компенсацією, наслідком якої, у свою чергу, стає активна життєва позиція, що виявляється в мовленнєвій поведінці у вигляді доміантності й мобільності. Таким чином, щодо панівних рис мовленнєвої взаємодії, навіть у колі близьких людей, слід відзначити таке: високий ступінь емпатії, орієнтованість на співрозмовника, намагання вислухати і зрозуміти його точку зору, прагнення висловити ілюкцію опосередковано, через натяк або непрямую мову, демонстрація згоди та небажання говорити партнерові неприємні для нього речі (*подрузі: Ти мене / звичайно вибач / але я мусила це тобі сказати // Я так розумію / сьогодні ми вже нікуди не йдемо //*; діалог з подругою, яка не склала залік: *А. – Слухай я в шоці / вона (викладач) мене навіть не слухає // В. – Не хвилюйся / вона поставить / до неї треба кілька разів ходити // А. – Ой / не знаю / мене вона не любить //*; *Б. – Заспокойся // В неї такий підхід до студентів // Треба / щоб залік виходили //*).

У ситуації відвертого невдоволення співрозмовником чи комунікативного конфлікту куртуазна особистість знімає емоційну напругу, стрес шляхом демонстрації образи, виявляючи агресію засобами підвищеної семіотичності (*сусідці з гуртожитку: Я / звичайно / все розумію / всі не мають часу // Але можна прибирати сміття / хоча б раз на тиждень / як це можна / я не знаю... Так просто нечесно //*). Звичайно, така мовленнєва поведінка доволі часто трактується іншими людьми (особливо інвективного типу) як безпринциповість, легкодушність і навіть хитрість.

Прикметною рисою мовленнєвого портрета означених студентів слід уважати абсолютне несприйняття табуованої лексики, лайливих слів, уникання конфліктних мовленнєвих тактик, напр., уїдливості чи погрози, хворобливе реагування на використання інвективи іншою людиною (*Коли я чую чвари / матюки / мені хочеться втекти / або сховатися //*). Щоправда, виражаючи певний комунікативний намір, усіяко уникаючи стилістично зниженої лексики, такі студенти демонструють доволі високий ступінь емоційності, особливо у сфері фатичного інтимно-дружнього спілкування, яке почасти і провокує на використання незначної кількості жаргонних слів (*розповідь про дотепну ситуацію: Я підходжу до аудиторії / і тільки-но хотіла відчинити двері / як мені назустріч Віктор Іванович // От прикоп //*). Загалом тенденцію до усвідомленої експресії, неухильний контроль за використанням у мовленні стилістично забарвлених елементів слід кваліфікувати як важливу стильову доміанту їхньої мовленнєвої поведінки. Крім цього, ще однією особливістю куртуазного дискурсу, яка увиразнює мовленнєву експресію, є використання так званих рефлексивів [2], тобто своєрідних метатекстових коментарів, указівок на цитоване джерело, якими, зазвичай, виступають висловлювання, що належать спільним друзям, знайомим або популярним і відомим особистостям (*звернення до одногрупників: Любі друзі // як каже наш президент // Хто на сьогодні підготував практичну //*; *до подруги: Я про це не чула / я / як ти любиш повторювати / знову не в парадигмі //*).

У ситуаціях інформативного спілкування широко вдається до різних дискурсивних стратегій, хоча здебільшого переважають аналітичні (*про проведений заліковий захід: Нас взагалі / було двоє // Іванова захворіла / тому її частину ми провели вдвох // Ти знаєш / я непогано знайшла контакт з учнями // Вони досить активно брали участь у вікторині // Такі розумники / один краще іншого // А коли почалася гра / Що / Де / Коли / тут виникли неочікувані проблеми... //*).

Розглядаючи мовленнєву компетенцію куртуазної особистості в аспекті жанрової природи її дискурсивної поведінки, слід відзначити належне володіння нормами як інформативної, так і фатичної комунікації. У жанрах нериторичних уникає будь-яких провокаційних, конфліктних тактик мовленнєвої інтеракції. Доволі відчутним є дискомфорт у жанрі балаканини, як правило, комунікативну ініціативу віддає партнерові, тоді як у жанрі «розмови по душах» упевнено утримує лідерську позицію. Досить комфортно вона відчувається у сфері як риторичної інформативної комунікації (розмова з викладачем, адміністрацією факультету, виступ на конференції чи студентських зборах), так і в ситуаціях риторичної фатики (спілкування з учнями в школі чи невимушена розмова зі студентами інших факультетів під час розважальних позанавчальних заходів).

Розглянуті нами особливості означеного мовленнєвого портрета позначилися і на функціонуванні цитатних преференцій мовленнєвої субкультури куртуазної особистості, що значним чином нагадують цитатний фонд раціонально-евристичного типу. Тут, зокрема, наявні: фрази з класичної літератури, сентенції з телереклами й телепередач, головним чином розважального характеру, рядки з віршованих і популярних пісенних текстів, а також пародіювання мовленнєвих висловлювань людей з найближчого оточення. Однак, як ми відзначали раніше, цитування виступає переважно як засіб додаткової експресії і свідомого прикрашання власного дискурсу.

Таким чином, застосована в дослідженні концепція типів мовленнєвої культури, яка склала підґрунтя в портретизації мовної особистості студента-словесника (інвективний, раціонально-евристичний, куртуазний типи), з одного боку, дає підстави для висновків щодо прогнозування її

мовленнєвої поведінки, а з іншого, демонструє вподобання щодо вибору комунікативних стратегій і тактик у фатичній, інформативній та іллокутивній жанровій взаємодії. Науковий підхід, викладений нами в статті, започатковує фактично недосліджену ділянку антропоцентрично зорієнтованої лінгводидактики, яка, на нашу думку, потребує докладання зусиль багатьох учених. *Перспективними* вважаємо проблеми вияву чинників, які впливають на формування тих чи інших рис мовленнєвої поведінки особистості, та уточнення особливостей жанрового характеру мовленнєвої культури студентів, що визначає неповторність їхніх комунікативних рис.

Література

1. Бахтин М. М. Проблемы речевых жанров // Бахтин М. М. Собрание соч. в 7 т. – М.: Русские словари, 1996. – Т. 5. – С. 159–206.
2. Вепрева И. Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху. – Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 2002. – 380 с.
3. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. – М.: Наука, 1993. – 172 с.
4. Гольдин В. Е., Сиротинина О. Б. Речевая культура // Русский язык. Энциклопедия. – М.: Большая Российская энциклопедия, Дрофа, 2003. – С. 413–415.
5. Иссер О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
6. Культура русской речи: Энциклопедический словарь–справочник / Под ред. Л. Ю. Иванова и др. – М.: Флинта, 2003. – 840 с.
7. Седов К. Ф. Дискурс и личность. – М.: Лабиринт, 2004. – 320 с.

Резюме

Автором предложена лингводидактическая интерпретация типов речевых портретов языковой личности студента–филолога. В основе классификации лежат основные положения общей теории речевых жанров, концепции типов речевой культуры, учет коммуникативных стратегий и тактик речевого взаимодействия говорящих.

Ключевые слова: языковая личность, речевой портрет, стратегии и тактики коммуникативного поведения, типы речевой культуры.

Summary

The author suggested linguistic–didactic interpretation of the types of linguistic portraits of a student – philologist’s language personality. The basic status of general theory of language genres, conceptions of the types of language culture, the consideration of communicative strategies and tactics of language interaction between speakers are served in the basis of classification.

Key words: linguistic personality, language portrait, strategies and tactics of communicative behavior, types of linguistic culture.

УДК 371

І.М. Коренева

РОЛЬ І МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНО–КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТА–ПРАКТИКАНТА

У статті окреслено місце та функції інформаційно–комунікаційних технологій у навчальному процесі та розкрито чотирирівневу систему підготовки студента–практиканта до використання інформаційно–комунікаційних технологій у процесі викладання біології в загальноосвітній школі.

Ключові слова: інформаційно–комунікаційні технології, функції інформаційно–комунікаційних технологій у навчальному процесі, умови використання ІКТ, система підготовки студентів до використання ІКТ в процесі навчання.

Загальновідомо, що інформатизацію освіти визнано одним із пріоритетних державних завдань. Відповідно до прийнятого Верховною Радою України 9 січня 2007 року Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» одними з основних напрямів розвитку інформаційного суспільства в Україні є створення умов для забезпечення комп’ютерної та інформаційної грамотності усіх верств населення, створення системи

Зміст

Вашуленко М.С. МАЙБУТНІЙ УЧИТЕЛЬ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ – ПЕРШОВЧИТЕЛЬ РІДНОЇ МОВИ.....	3
Мацько Л.І. ДИСКУРСНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ	7
Пультер С.О. ЗАВДАННЯ З ЛІТЕРАТУРНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ПРОЦЕСІ ПРОХОДЖЕННЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ	11
Хом’як І.М. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІнь У СТУДЕНТІВ–ФІЛОЛОГІВ	13
Пентиліук М.І. КУЛЬТУРОМОВНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ–ФІЛОЛОГА В БІЛІНГВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	20
Куцевол О. В. РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ–ФІЛОЛОГІВ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЛІТЕРАТУРИ	28
Каліш В.А. ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧА ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОЦЕСІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПРАКТИКИ	36
Горіна Ж.Д. МОВЛЕННЄВИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СЛОВЕСНИКА	40
Коренева І.М. РОЛЬ І МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНО–КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТА–ПРАКТИКАНТА.....	46
Цінько С.В. ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ – ФІЛОЛОГІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ АУДІЮВАННЯ В ШКОЛІ ..	50
Бакум З.П. ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ – ФІЛОЛОГІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ АУДІЮВАННЯ В ШКОЛІ	56
Кузнєцова Г.П. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФСЬКОГО АСПЕКТУ СТАНОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ–СЛОВЕСНИКА У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ.....	60
Денискіна Г.О. ДЕМОСТРАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ ІЗ НАУКОВО–ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ПРАЦЬ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	66
Ігнатенко Г.В., Ігнатенко О.В. ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАКТИК.....	70
Харламенко В.Б. ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА – СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....	73
Задорожна–Княгиницька Л.В. ПЕДАГОГІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....	76
Садовнікова О.П. ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УРОКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СТАРШИХ КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ	80
Терехова В.А. МЕТОДИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ–ФІЛОЛОГІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕГРОВАНИХ УРОКІВ МОВИ	86
Лила М.В. ПРОБЛЕМА ЗАСВОЄННЯ ЗНАЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	90
Борисова Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ	95
Бицько О.К. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ–СЛОВЕСНИКІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ОРІЄНТАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	100
Танана С.М. ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ДІЛОВОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	107
Біліченко П.Г. ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СРСР.....	111
Кузнєцова Г.П., Кірдей О.Б. МЕТОДИКА РОБОТИ НАД ВИВЧЕННЯМ ЛЕКСЕМ–ПОБУТИВІЗМІВ ІЗ СИМВОЛІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У ШКОЛАХ НОВОГО ТИПУ (НА ПРИКЛАДІ СПЕЦКУРСУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)	115
Копусь О.А. УРАХУВАННЯ ДОМІНУЮЧИХ РЕПРЕЗЕНТАТИВНИХ СИСТЕМ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО СЛОВЕСНИКА.....	123
Босак Н.Ф. ПРИЙОМИ ОБСТЕЖЕННЯ ВИМОВНОЇ НОРМИ СТУДЕНТІВ–БІЛІНГВІВ	127
Буднік А.О. ДИСКУРСИВНІ ВМІННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОГРАМИ СЛОВЕСНИКА.....	132
Самойлюкевич І.В. ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УНІВЕРСИТЕТАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ: КОНТЕКСТНИЙ ПІДХІД	138

ВІСНИК

Глухівського державного педагогічного університету

СЕРІЯ: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 13

Відповідальний за підготовку збірника до видання Зінченко В.П.
Комп'ютерна верстка, технічне редагування Земки О.В.
Дизайн обкладинки Кримова Д.В.

Підп. до друку 30.01.2009. Формат 60×84 1/8. Гарнітура Таймс.
Папір ксероксний. Умов. друк. арк. 31,62. Умов. фарб.-відб. 31,62.
Облік.-вид арк. 28,05. Тираж 300 прим. Замовлення № 1969.

Віддруковано на різнографі.

Редакційно-видавничий відділ

Глухівського державного педагогічного університету.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24,
тел/факс (05444) 2-34-74.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
(серія ДК №678) від 19.11.2001 р.

ISBN 966-376-058-3

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

**ББК 74.58
В – 53**